

המכון לאסטרטגיה ציונית
THE INSTITUTE FOR ZIONIST STRATEGIES

ישראל, העם היהודי והיהדות

- נייר עמדה -

אייר תשע"ד | מאי 2014

פרופ' דוד א' פרנקל

המכון לאסטרטגיה ציונית
THE INSTITUTE FOR ZIONIST STRATEGIES

המכון לאסטרטגיה ציונית הוא גוף עצמאי הפועל למען שמירת צביונה היהודי והדמוקרטי של מדינת ישראל על פי עקרונות מגילת העצמאות.

המכון פועל לשמירת זכויות האדם במדינת ישראל ברוח עקרונות החירות, הצדק, היושר והשלום של מורשת ישראל.

המכון פועל למען הידוק הקשר בין יהודי התפוצות למדינת ישראל על פי ערכי הציונות. המכון עוסק בעריכת מחקרים, כתיבת תכניות והגשתן, הדרכת מנהיגים צעירים, ייזום כינוסים, סמינרים, סיורים ופעילויות אחרות למען חיזוקה של מדינת ישראל כביתו הלאומי של העם היהודי.

The Institute for Zionist Strategies is an independent non-partisan organization dedicated to the preservation of the Jewish and democratic character of the state of Israel, according to the principles of Israel's Declaration of Independence.

The Institute strives to promote human rights within Israel in the spirit of the principles of freedom, justice, integrity, and peace as prescribed by the Jewish Heritage.

The Institute strives to fortify the bond between the Jews in the Diaspora and the state of Israel, according to the values of Zionism.

The Institute engages in research, formulation and advancement of programs, training of young leadership, organization of policy conferences, seminars, and field study missions, and in other activities to strengthen the State of Israel as the National Homeland of the Jewish People.

רחוב המלך ג'ורג' 58, מיקוד: 9426223 ירושלים

58 King George St., 9426223 Jerusalem

Tel. +972 2 581 7196; Fax: +972 2 532 2422

info@izs.org.il; www.izs.org.il

תקציר

היהדות איננה דת בלבד. היהדות היא אורח חיים הבנוי על נאמנות ללאום, לערכיו ולתולדותיו. להיות יהודי משמעותו להיות שייך לעם היהודי או לאומה היהודית. יש הבדל בין השתייכות לאומה, ללאום או לעם לבין השתייכות למדינה. המושג אומה הוא עמוק יותר מאשר מדינה. אדם יכול להיות בעל אזרחות של מספר מדינות, אך אינו יכול להיות שייך ליותר מאשר אומה אחת או עם אחד.

הקמתה של מדינת ישראל יצרה בלבול מושגים ואי-הבנה בקרב רבים, מכיוון שאין זהות בין אזרחות ישראלית לבין השתייכות לעם היהודי. יחד עם זאת, מדינת ישראל הוכרזה במועד הקמתה כמדינת העם היהודי, והיא, קודם לכול, מדינה יהודית וגם דמוקרטית. כך גם נקבע בחוקי היסוד שלה. אחת התוצאות הנובעות מכך היא שצביונה של המדינה צריך לתאם את המושג הרחב של יהדות.

שלושה עקרונות יסוד, מאפיינים מהותיים, קיימים ביהדות ובעם היהודי, ואלה הם: (א) המונותאיזם הטהור, (ב) הרציפות ההיסטורית יחד עם הזיכרון הלאומי, (ג) היותה של ירושלים, וארץ ישראל שמסביבה, מרכז האומה. כדי להדק את הזיקה בין חלקיו השונים של העם היהודי, המפוזרים ברחבי תבל, ושהקשר ביניהם עלול להתרופף, חיזקו חכמינו שלושה סממנים: השפה, השבת והמיתולוגיה. השפה העברית נשארה השפה שבה מתפללים; השבת נשארה יום המנוחה השבועי, וכדי לחזקה הוטלו איסורים רבים לגבי שמירתה; והמיתולוגיה – סיפורי המקרא, הפכו לנכס רוחני של כל ילדי ישראל באשר היו. בכך הרגישו והדגישו היהודים את ייחודם בכל מקום.

למרות הגישה הקלאסית האמורה, היו מי שביקשו לאפשר ליהודים להשתלב באופן מלא במקום מושבם בגלות. לשם כך, תנועות ומגמות שונות טשטשו את המאפיינים הייחודיים של העם היהודי, והביאו בסופו של דבר לאַבדן של חלק גדול מהעם. הקמתה של מדינת ישראל כמדינתו של העם היהודי ושחרורה של ירושלים הביאו לכדי שגשוג את הלאומיות בקרב רוב חלקי העם היהודי.

עם זאת, יש מי שעדיין מבקשים לבטל את קיומו של העם היהודי באמצעות פגיעה בסממנים לאומיים מהותיים: פחות במעמד העברית, נטישת התנ"ך, פגיעה במעמד השבת, זלזול בחגי ישראל ועוד. קיים חשש כי לאור מציאות זאת, תוך תקופה לא ארוכה של דור או שניים, יהיה הקשר ההיסטורי, התרבותי, הנפשי, הלאומי ואף הלשוני של האזרחים היושבים בישראל לעם היהודי, דומה לקשר של תושביה של יוון היום ליוונים הקדמונים ושל האיטלקים לרומאים.

מדינת ישראל איננה ככל המדינות. כדי לשמור על קיומה והמשכיותה, ובכך גם לשמור על קיומו והמשכיותו של הלאום היהודי, עלינו להבין שהקמתה של המדינה דווקא בארץ ישראל היא גם הכרח וגם תוצאה של עובדת קיומנו כאומה. כדי שאכן תהיה זו מדינה יהודית, כפי שגם הוכרז על הקמתה במגילת העצמאות, ולא רק מדינה שבה יכולים להתגורר יהודים, היא חייבת להקפיד על עקרונותיה של האומה, ערכיה – לרבות השפה העברית, מורשתה התרבותית והספרותית, תולדותיה, אורח חייה, חגיה ומועדיה וכן מרכזיותה של ארץ ישראל בכל הקשור לעקרונות הלאום היהודי וההכרה בכך שהיא המרכז הלאומי-המדיני שלו.

ישראל, העם היהודי והיהדות

כאשר אני¹ אומר "יהדות" או "עם יהודי" אני מתכוון למכלול המושג. יהדות היא דת – אך לא במובן הצר של רליגיה (religion). יהדות היא "דת" במובנה הרחב שמשמעותו מערכת דינים, הכוללת ערכים, אורח חיים ותרבות. במשמעותה הצר, פירושה של המלה "דת" הוא חוק או צו. כך אנו מוצאים את הביטויים "דת המלך", "כדת וכדין" ועוד אחרים. לביטוי "כדת משה וישראל" יש משמעות רחבה יותר: הכוונה כאן היא לא רק לחוק הפורמלי אלא גם למובן הרחב יותר של המילה – מערכת הדינים, אורח החיים היהודי. הנצרות והתרבות המערב-אירופאית יצרו את הביטוי רליגיה, שהוא מצומצם ומכוון לחלק צר מאד של מערכת החיים; הוא מכוון רק לפולחן הקשור ליחסים שבין אדם לאלוהיו או ל"נציגיו" עלי אדמות. היהדות היא מושג רחב הרבה יותר. הפולחן תופס בה מקום נכבד, אך היא אינה מצומצמת לפולחן. היהדות היא אורח חיים הבנוי על נאמנות ללאום, לערכיו ולתולדותיו.

אינני מסכים עם אלה המכנים את המשפט העברי "הלכה". בכך הם מתכוונים, למעשה, להפחית ממעמדו של המשפט העברי ביחס לשיטות משפט אחרות. המשפט העברי הוא משפט ככל שיטת משפט. יש בו כל ענפי המשפט הקיימים בכל שיטות המשפט: משפט אזרחי, משפט פלילי, משפט מנהלי, משפט ציבורי, משפט חוקתי, דיני משפחה, דיני צבא ומלחמה, דיני איכות הסביבה, דיני קניין – מוחשי ורוחני, ועוד. המשפט העברי כולל גם את הפולחן ונותן לו מעמד של משפט, אלא שאכיפתו אינה במובן המעשי שאנו מכירים בענפי המשפט האחרים בפני בתי משפט או בתי דין רגילים, אלא במסגרת רוחנית – ב"בית דין של מעלה". אם את המשפט העברי מכנים "הלכה", אזי כך גם יש לכנות את שיטות המשפט האחרות. המשפט האנגלי הוא "ההלכה האנגלית" והמשפט הצרפתי הוא "ההלכה הצרפתית".

כמו בכל שיטת משפט, גם במשפט העברי אנו עדים להתפתחות בהתאם לתקופות שונות: התקופה הקדומה – שהיא התקופה המקראית, תקופת הביניים – שהיא תקופת המשנה והתלמוד, והתקופה החדשה – שהיא התקופה הבת-תלמודית. אפשר לומר כי ייתכן שאנו חיים היום בתקופה רביעית – החדשה, אך זאת יוכלו לקבוע ההיסטוריונים של המשפט שיהיו בעתיד.

יהדות אינה פולחן, אלא אורח חיים. להיות יהודי משמעותו להיות שייך לעם היהודי או לאומה היהודית (Jewish People). יש הבדל בין השתייכות לאומה, ללאום או לעם (people) לבין השתייכות למדינה (nation). אזרחות (citizenship or nationality) של מדינה מוגבלת לתחום גאוגרפי ולכפיפות שלטונית-טריטוריאלית. השתייכות לאומה אינה גאוגרפית. יחד עם זאת, כשם שלא כל אדם יכול להכריז על עצמו כעל אזרח של מדינה פלונית וכך להפוך לאזרח של אותה מדינה, כך גם לא כל אדם יכול להכריז על עצמו כשייך לאומה פלונית ובכך להפוך לבן אותה אומה. כשם שאדם חייב למלא את הוראות החוקים של אותה מדינה שאליה הוא רוצה להצטרף כאזרח, וכל עוד לא מילא אותם

---

¹ דוד א' פרנקל הוא פרופ' מן המניין (אמריטוס) במחלקה למינהל עסקים בפקולטה לניהול באוניברסיטת בן גוריון בנגב, באר שבע בה היה ראש תחום המשפט, ובבית הספר למשפטים במרכז האקדמי כרמל, חיפה. היה פרופ' אורח בביה"ס למשפטים ב-King's College London. עו"ד משנת 1963. ד"ר למשפטים מהאוניברסיטה העברית בירושלים. חבר בוועדות מקצועיות מדעיות בארץ ובחו"ל. מחברם של למעלה מ-100 פרסומים מדעיים, וביניהם 21 ספרים שכתב או ערך. במסגרת השירות הצבאי (חובה ומילואים) עסק ביעוץ וחקיקה וכיהן כשופט בבתי המשפט הצבאיים בשטחים. יקר העיר באר שבע ותושב בה. יליד תל אביב (1940), נשוי, אב לחמישה ילדים וסב ל-7 נכדים.

לא יוכל להיות אזרח – כך גם כל אדם חייב למלא את הוראות הדינים של אותה אומה שאליה הוא רוצה להשתייך, וכל עוד לא מילא אותם לא יוכל להיחשב כשייך אליה.

המושג אומה הוא עמוק יותר מאשר מדינה. אדם יכול להיות בעל אזרחות של מספר מדינות, אך אינו יכול להיות שייך ליותר מאשר לאומה או לעם אחד. כאמור, היהדות היא מהות ואינה רק פולחן או רליגיה. אחד מעקרונותיה של האומה היהודית הוא שהמשתייך אליה אינו יכול להשתייך לרליגיה או לפולחן הסותרים את אורח החיים היהודי. הפולחן הוא חלק מהיהדות במובן זה, שאף כי יהודי אינו חייב לסגוד לו או למלאו בשלמות, הוא אינו רשאי להשתייך לרליגיה אחרת או לסגוד לפולחן אחר. פנייה לרליגיה אחרת או לעבודת פולחן שונה היא בניגוד לערכי היסוד של היהדות, ומי שפוגע בערכי יסוד אלה מוציא עצמו ממסגרת האומה כולה במובן זה שלא יהיה זכאי לזכויות הניתנות לבן אותה אומה. לא ייתכן מעמד של יהודי-נוצרי או יהודי-מוסלמי, וזאת בניגוד לאפשרות שאדם יהיה אזרח שתי מדינות או יותר בעת ובעונה אחת. יש גם לזכור כי אזרח של מדינה הפועל נגד קיומה עלול למצוא עצמו כמי שאזרחותו זאת נשללה ממנו. אדם גם אינו יכול להשתייך לשתי אומות בעת ובעונה אחת. אדם אינו יכול להיות יהודי-ערבי. מדובר בשתי אומות נפרדות. מסיבה זו יכולים להיות גם מוסלמים שאינם ערבים וערבים שאינם מוסלמים, אך לא ייתכנו ערבים-יהודים.

הקמתה של מדינת ישראל יצרה בלבול מושגים ואי-הבנה בקרב רבים. חוק השבות מעניק עדיפות ליהודים בקבלת האזרחות הישראלית. הוא מקנה עדיפות גם ללא יהודים ובלבד שהם צאצאיהם של יהודים כנדרש בחוק. אך אין זהות בין אזרחות ישראלית לבין השתייכות לעם היהודי. ניתן להיות אזרח ישראל או תושב בה גם מבלי להיות יהודי או צאצא של יהודי, כשם שאפשר להיות יהודי ללא אזרחות ישראלית.

מסיבה זו לא נתקבלה בשנת 1948 ההצעה לקרוא למדינה בשם "יהודה". אילו הייתה נקראת המדינה "יהודה" לא היה ברור ההבדל בין אזרח המדינה, שייקרא "יהודי", בין אם הוא שייך לעם היהודי ובין אם אינו משתייך אליו, לבין יהודים שאינם אזרחי המדינה. ההכרה באדם כבעל זכויות לפי חוק השבות אינה הופכת אותו ליהודי. יחד עם זאת, מדינת ישראל הוקמה כמדינת העם היהודי והיא, קודם כול, מדינה יהודית וגם דמוקרטית. כך גם נקבע בשני חוקי יסוד מהותיים – כבוד האדם וחירותו וחופש העיסוק. אחת התוצאות הנובעות מכך היא שצביונה של המדינה צריך לתאום את המושג הרחב של יהדות.

כדי למנוע אי-הבנות אני מעוניין להבהיר שאין כוונתי לומר שבמדינת ישראל, מכיוון שהיא המדינה של העם היהודי, חייב לחול המשפט העברי. יש להבחין בין משפט עברי לבין המשפט הישראלי. מתן מעמד לחלקים שונים מהמשפט העברי במסגרת חוקיה של מדינת ישראל הוא ביטוי דמוקרטי-אזרחי של הריבון בישראל. החוקים הנותנים מעמד או מפנים למשפט העברי הם חוקים אזרחיים לכל דבר. כך גם חוקים הנותנים מעמד או מפנים למשפטים אחרים בהתאם לנושא המתאים.

כאשר רצה נפוליאון להמעט ממעמדו של העם היהודי ובדרך זו, למעשה, לחסלו כלאום, הקים "סנהדרין" בצרפת וכינה את היהודים "צרפתים בני דת משה". בכך ניסה לצמצם את היהדות לרליגיה, לפולחן בלבד, ואותו סנהדרין יהיה דומה למועצה האקומנית הקתולית העוסקת בענייני פולחן בלבד. יהודי צרפת, שראו בכך הישג גדול, חשבו כי בכך יזכו

להיות צרפתים מלאים, כמו כל צרפתי אחר, גם במחיר מחיקת זהותם הלאומית-ההיסטורית, וכשם שיש צרפתים קתוליים וצרפתים פרוטסטנטיים, כך גם יהיו צרפתים "בני דת משה". הם לא הבינו כי היה זה ניסיון לחיסולו של העם היהודי. למרבית הפלא, שיטה זו אומצה לאחר מכן גם בידי היהודים בארצות אחרות, בארצות המערב בלבד, כדי לקבל מעמד של שווי זכויות, אלא שההיסטוריה לא אפשרה להם לעשות זאת. התהליך ההיסטורי לא איפשר למוטציה כזאת להתקיים, והמחיר היה כבד מאד.

שלושה עקרונות יסוד, מאפיינים מהותיים, קיימים ביהדות ובעם היהודי ואלה הם: (א) המונותיאזם הטהור, (ב) הרציפות ההיסטורית יחד עם הזיכרון הלאומי, (ג) היותה של ירושלים, וארץ ישראל שמסביבה, מרכז האומה. אליהם נוספו עקרונות משנה שהם מסוג הסממנים, כגון השפה, השבת והמיתולוגיה.

העיקרון הראשון – המונותיאזם הטהור, מסוכם במשפט נפלא אחד, משפט שכל יהודי יודע אותו משחר ינקותו: "שמע ישראל, ה' אלוהינו ה' אחד". הרליגיות האחרות, שאינן חלק מהיהדות, חרגו מעיקרון זה של מונותיאזם טהור. בנצרות קיים השילוש, דהיינו לא "אחד" אלא "שלושה". האסלאם מקבל במובן מסוים עיקרון ייחוד זה של היהדות, אך אינו פוסל לחלוטין את האפשרות של "בן אלוהים" = ישו, אף כי הוא מעניק לו מעמד של נביא שאליו הוא מחבר את מוחמד, שאותו הוא קושר קשר בלתי נפרד לאלוהים כנביאו. כלומר, במילים אחרות, "אחד בתוספת מוחמד". המונותיאזם הטהור, היהודי, פוסל פולחן אישיות או הענקת תכונות על-אנושיות לבני אנוש. הרעיון שלאֱלוהים אין גוף ואין צורה, והוא מצוי בכל מקום גם בלבו של כל אדם, הוא רעיון עמוק השולל למעשה סגידה לבני אדם והפיכתם ל"אלילים" או לסוגי "גורו" למיניהם. מסיבה זו גם מקום קבורתו של משה רבנו לא נודע, כדי למנוע כל אפשרות של פולחן מסביבו. ייתכן שיש להבין את המונותיאזם הטהור בדרך השלילה – כלומר, באמצעותו יש לשלול דרכים שונות של התנהגות ואמונות – יותר מאשר בדרך החיוב.

העיקרון השני הוא הרציפות ההיסטורית והזיכרון הלאומי. את העיקרון הזה קבעו אבות האומה כעיקרון לאומי חשוב. סדר הפסח הוא הדוגמה הבולטת ביותר. כל בית ישראל חוגג, בדרך זו או אחרת, את חג הפסח ובמיוחד את ליל הסדר. בליל הסדר אנו קוראים את ה"הגדה" שמשמעותה "והגדת לבנך". בסדר פסח אנו מספרים ביציאת מצרים. סיפור נפלא זה של יציאת מצרים שהביאה להקמת האומה היהודית, מסופר כבר אלפי שנים מדי שנה בכל משפחה יהודית. אין זה רק סיפור היסטורי, אלא זהו אירוע משמעותי ויסודי שעיקרו הוא: "בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים". כלומר, זהו אירוע המבנה זיכרון לאומי, אותו חייבים לחלוק גם אנחנו וגם ילדינו, וגם צאצאיהם עד לסוף כל הדורות. ההמשכיות אינה רק ביולוגית אלא גם ערכית ולאומית. ללא המשכיות ערכית ולאומית אין כל ערך להמשכיות הביולוגית. יהודים בכל הדורות ובכל התפוצות חגגו וחוגגים את חג הפסח. גם אלו שאינם מקפידים על כשרות או על כשרות מיוחדת לפסח יחגגו את ליל הסדר ובצורה זו או אחרת יזכירו את יציאת מצרים.

חג הפסח הוא, למעשה, חג העצמאות הראשון של העם היהודי. חג עצמאות אחר של העם היהודי, חג החנוכה, חוגגים יהודים בכל הדורות ובכל התפוצות מאז אותו מאורע ועד היום. לשני חגי עצמאות אלה יש סממנים מיוחדים: פסח – ליל הסדר, וחנוכה – הדלקת הנרות, אמירת "הנרות הללו" ושירת "מעוז צור" ונוספו להם גם מאכלי חג המיוחדים לכל אחד מהם. גם חג הפורים הוא חג הנעוץ בזיכרון הלאומי. הוא אינו רק חג ההצלה של יהודי פרס ומדי אלא הפך להיות חג

כללי, הנחוג בכל הדורות ובכל התפוצות, וגם לו נוסף סממן מיוחד – משלוח מנות, מסכות ומסיבות וכן מאכלים מיוחדים כמו אזני המן, גם אם המנהגים שונים ממקום למקום.

הזיכרון הלאומי חל גם על מאורעות אחרים, ולא דווקא משמחים. אחד החשובים בהם הוא תשעה באב. יום חורבן בית המקדש, הראשון והשני, נעוץ בזיכרון הלאומי של כל היהודים בכל המקומות ובכל הדורות. הוא יום אבל לאומי, כשהתקווה הלאומית היא שיום זה יהפוך מיום אבל ליום שמחה.

אם נחזור לימי השמחה ניווכה כי גם בימינו אנו עדים לחגיגה הקשורה לזיכרון לאומי – יום העצמאות של מדינת ישראל. חג זה מתקשר לחגי העצמאות הקודמים של העם היהודי: חג הפסח וחג החנוכה. את יום העצמאות של מדינת ישראל, שהיא מדינתו של העם היהודי, חוגגים יהודים ברחבי העולם, גם אם אינם אזרחי ישראל. הזהות הלאומית מוכיחה עצמה גם כאן. גם יהודים שאינם חושבים על עלייה לישראל לוקחים חלק בחגיגות העצמאות של ישראל ברחבי העולם. הזיכרון הלאומי הפך להיות חלק מהזהות של האומה היהודית. יום העצמאות של מדינת ישראל הפך להיות חג העצמאות השלישי של העם היהודי, כמו חג החנוכה וחג הפסח.

אלא שלצערי, לא השכילו מנהיגינו לשוות ליום העצמאות אופי וסממנים מיוחדים. מכל הניסיונות שנעשו בכיוון זה, אך ללא הצלחה, אזכיר את ניסיונו של המשורר לוי קיפניס שחיבר בשנת 1973, לקראת יום העצמאות ה-25 של המדינה, "הגדה של עצמאות" שכתב במתכונת של ההגדה של פסח. מטרתו הייתה שמשפחות תתכנסנה יחד לארוחת חג, ובה יספרו את עלילות הגבורה של מלחמת הקוממיות ומלחמת ששת הימים שבה שוחררה ירושלים, שהשלימה את העצמאות המדינית של ישראל. הוא אף הציע הווי וטקס שיחל בבית ויימשך בחוץ. הוא ביקש לתת לחג העצמאות סממנים מחגי העצמאות והשמחה האחרים – סעודת חג וסיפור העצמאות, בדומה לסדר פסח, הדלקת נרות במנורה בת שבעת הקנים, בדומה להדלקת נרות החנוכה, קריאה במגילת העצמאות, בדומה לקריאה במגילת אסתר, והמשך החגיגה בחוצות, בדומה לקרנבלים הפורימיים. לא נותר אלא לקוות שברבות הימים יבינו מנהיגינו את חשיבות הסממנים שיש לשוות ליום העצמאות ולהפכו מ"חג רחוב" גרידא, גם לחג ביתי או קהילתי בדומה לחנוכה, שגם אם לא תהיה בו סעודת חג, יהיה לו אופי משפחתי וקהילתי, יחד עם שמחת פורים ברחובות.

העיקרון השלישי הוא מרכזיותה של ירושלים ומסביבה ארץ ישראל. לאחר חלוקת הממלכות יהודה וישראל, נשארה ירושלים בירתה של יהודה ואילו בישראל הוקמו בירות חדשות. מעמדה של ירושלים כמרכז לאומי יחיד התרופף בממלכת ישראל, אף כי עדיין היה לה מעמד נכבד בהיותה מקום המקדש לכל שבטי ישראל. המקדשים שנבנו בממלכת ישראל היו למעשה חיקויים של מקדש ירושלים. לאחר גלות עשרת השבטים וחורבן ממלכת ישראל נותרה רק ממלכת יהודה.

צאצאי עשרת השבטים התפזרו ולמעשה נעלמו – לא במובן הביולוגי, אלא במובן הלאומי. הם נטמעו בין העמים. הם איבדו את זיקתם לעם היהודי. האמונה באל יחיד ואפילו זיכרון לאומי מעומעם של חג הפסח לא היה בהם די כדי להחזיקם כחלק מהעם היהודי. הם נטמעו בין העמים שאליהם גלו, וזהותם היהודית נעלמה. לעומתם, גולי יהודה הכריזו, מיד בהזדמנות הראשונה שנפלה לידם כאשר הגיעו לנהרות בבל, ארץ גלותם: "אם אשכחך ירושלים, תשכח ימיני".

מנהיגיהם הבינו כי אין די בפולחן או באמונה באל אחד. לאלה חייבים להוסיף את הזיקה למקום מרכזי אחד – ירושלים, והיא הוכרה כמרכז של האומה היהודית. המקדש שנבנה בה סימל את מרכזיותה, הן הגאוגרפית והן הרוחנית. בכך אוחד העם היהודי סביב עיקרון נוסף: שיבת ציון. כך נבנה בית המקדש השני רק בירושלים בימיהם של עזרא ונחמיה, ומבנהו חודש בימיו של הורדוס. מקום המקדש היה אחד ואין בלתו. מלחמת החשמונאים סבבה סביב ירושלים והמקדש, כאשר מטרת הלחימה הייתה שחרור ירושלים מידי המתיוונים ששלטו בה והחזרת המקדש למקדש יהודי פעיל. בכך הפגינו את מקומה של ירושלים וערכה לעם היהודי. למרות העתיד המעורפל לאחר חורבנו של הבית השני, אבדן העצמאות המדיניות והישיבה בגלות, המשיכו החכמים להגות גם בדיני המקדש והקרבנות, גם כאשר אלו לא היו מעשיים.

כבר אז הובן שאין לוותר על חזון שיבת ציון ולכן אין לבנות "בתי מקדש" חלופיים. הוקמו רק בתי כנסת, "מקדש מעט", שהיו מרכזי תפילה ופולחן, וכדי לבסס את הזיקה לירושלים ולארץ ישראל, תוכננו בתי הכנסת כך שבעת התפילה יעמדו כולם כשפניהם לכיוון ירושלים ובכיוון זה הועמד ארון הקודש. אין הכוונה לכיוון מזרח, אלא לכיוון ירושלים. בבבל התפללו לכיוון דרום-מערב – לכיוון ירושלים. בטורקיה ובסוריה התפללו לכיוון דרום – לכיוון ירושלים, במצרים התפללו לכיוון צפון מזרח – לכיוון ירושלים, באירופה פונים היהודים בתפילתם לדרום מזרח, ובדרום אפריקה התפללו לכיוון צפון – לכיוון ירושלים. כך גם בארץ, המתפללים בדרומה מכוונים תפילתם צפונה, המתפללים ממזרח לירושלים פונים מערבה והמתפללים בצפונה של הארץ פונים דרומה. גם כאשר נפלה ירושלים ונחרב בית המקדש במלחמת הרומאים, נשארה ירושלים לב האומה. הישיבה ביבנה וחכמיה לא היו תחליף לירושלים. אדרבה, המשיכו שם לקוות לחזרה לירושלים, והמשיכו ללמוד וללמד אף את דיני הקרבנות והמקדש לתקופה שירושלים תחזור להיות בידי העם היהודי וניתן יהיה לבנות בה מחדש את בית המקדש. העם היהודי בגלויות השונות הקפיד להתפלל לכיוון ירושלים. מכיוון שבדרום אירופה, באגן הים התיכון, התפללו היהודים לכיוון מזרח – לכיוון ירושלים, העתיקה הכנסייה הנוצרית נוהגת זה והחלה לבנות את הכנסיות באופן שהמזבח בהן היה לכיוון הקיר המזרחי של בניין הכנסייה. כך נותר המנהג הנוצרי של בניית המזבח בכנסייה לכיוון מזרח גם כאשר לא היה זה בכיוון ירושלים. הנצרות, שמטרתה הייתה להכחיד את העם היהודי כעם, בנתה מזבחות בכנסיות כחיקוי למזבח שהיה בבית המקדש, כדי להראות שאין צורך יותר במקדש בירושלים שבו היה המזבח ובו עבדו את אלוהי ישראל.

כדי לשמר את הזיקה של העם היהודי לירושלים ולארץ ישראל שמסביבה – ארץ ציון, הוכנסו תפילות מיוחדות לספרי התפילה, לסידורים ולמחזורים. הוספה תפילת המוסף – שעיקרה להחליף, באופן זמני, את קרבן המוסף שהיה מוקרב בשבתות, בחגים ובמועדים בבית המקדש, וכן הוכנסה התפילה: "ותחזינה עינינו בשובך לציון ברחמים", כאשר לפניה מובעת המשאלה: "וקבצנו יחד מהרה מארבע כנפות הארץ לארצנו". האמירות "לשנה הבאה בירושלים" ו-"אם אשכחך ירושלים" הפכו להיות חלק בלתי נפרד בכל תפילה וטקס יהודיים.

כדי להדק את הזיקה בין חלקיו השונים של העם היהודי, המפוזרים ברחבי תבל, כאשר הקשר ביניהם עלול להתרופף, חיזקו חכמינו שלושה סממנים: השפה, השבת והמיתולוגיה, בנוסף לזיקה לירושלים. השפה העברית נשארה השפה שבה מתפללים ובה כתובים כתבי הקודש; השבת נשארה יום המנוחה השבועי, וכדי לחזקה הוטלו איסורים רבים לגבי

שמירתה; והמיתולוגיה – סיפורי המקרא, שהפכו לנכס רוחני של כל ילדי ישראל באשר היו. בכך הרגישו והדגישו היהודים את ייחודם בכל מקום, מה שעזר להם להתמיד בשלושת העקרונות המאפיינים העיקריים שהזכרתי.

אחד הפילוסופים הגדולים שקמו לעם היהודי היה רבי יהודה הלוי. רבי יהודה הלוי היה מראשוני הצינונות המעשית יחד עם היותו אחד מגדולי הוגי הדעות היהודיים בכל הדורות. ב"ספר הכוזרי" הוא מנתח את מהותו של העם היהודי ומביא את עיקרי הפילוסופיה של היהדות. הוא הבין שללא שמירה על סממנים מעשיים (landmarks) אין אפשרות לשמור על מהות לאומית-רוחנית. לשם כך הבחין בין החוקים השכליים (ההגיוניים) לבין המצוות השמעיות, שיש לקיימן כפי שהן, מבלי לחפש את ההיגיון שבהן, מכיוון שאם נחפש את ההיגיון שבהן נתפתה לנהוג אחרת בהתאם להיגיון כפי שאנו נבין אותו מעת לעת, ובכך נאבד את זהותנו המאחדת. (ספר הכוזרי, מאמר שני, פסקה מח, בתרגומו של יהודה אבן שמואל, הוצאת דביר, ירושלים תשל"ג). רבי יהודה הלוי אינו מפריד בין החלק הפולחני שביהדות, שברובו מורכב ממצוות שמעיות, לבין התרבות והערכים הכלליים שבה, המבוססים על החוקים השכליים. היהדות מורכבת משני החלקים גם יחד.

פילוסוף יהודי חשוב אחר, שכונה "סוקרטס של היהודים", משה מנדלסון, נהג באופן שונה, ואפילו נוגד, מרבי יהודה הלוי. בהשפעת התיאוריות הפילוסופיות שנהגו בזמנו, הפריד מנדלסון בין התרבות לבין הרליגיה והפולחן. לגביו, תחום החיים היהודי הצטמצם רק לחיים "הדתיים-הפולחניים" במובן הצר של המילה. מתוך עמדתו המטפיסית הכללית פיתח מנדלסון את הרעיון ש"דת התבונה" הנה בהישג ידם של כל בני האדם והיא משותפת לכולם. דת התבונה טוענת להכרה ולתוקף כלליים ומנדלסון מזהה אותה עם היהדות. הוא התכוון לצאת נגד הדוגמטיקה הנוצרית כאשר טען שאין היהדות מלמדת שום דבר שאינו מתיישב עם דת התבונה הכללית.

בתקופתו, הייתה לגישתו של מנדלסון השפעה רבה וחיזקה את תודעתם העצמאית של היהודים, אלא שהיא גרמה, בסופו של דבר, לטשטוש של המייחד את האופי של היהדות והעם היהודי. הסיבה לכך הייתה שאופי זה הפך, לפי אותה גישה, למיותר. בעקבותיו החלו לצוץ רעיונות בדבר שינוי מעמדם של היהודים כלאום. בדומה לניסיונו של נפוליאון בצרפת לראות ביהודים בצרפת "צרפתים בני דת משה", החלו גם יהודים בגרמניה להסתכל על עצמם באופן זה – גרמנים בעלי דת יהודית. הביטוי הבוטה ביותר היה בהקמת אגודת איחוד ההיכל (=המקדש), שהקים ד"ר אדוארד קליי בהמבורג. שמה בגרמנית היה Tempelvereinigung. שם זה נועד לבטא את ההתנתקות מהביטוי המסורתי "בית כנסת", ובכך להפגין את הניתוק מירושלים ומחלקיו האחרים של העם היהודי. ניתן להקים מקדשים טריטוריאליים בכל מקום בעולם, ולא דווקא בירושלים. ה"היכל" נפתח בשנת 1818 וכעבור שנה אף יצא לאור סידור תפילה חדש, בעיקרו בגרמנית, שהשמיט את הזיקה לירושלים ולציון. היה זה שלב חשוב בתנועה הרפורמית בגרמניה. לאחר מכן הוקמו "מקדשים" נוספים.

לשיא הפרישה הגיעה תנועת הרפורמה ב-1842 כאשר אגודת "ידידי הרפורמה" בפרנקפורט שעל נהר מיין קבעה שלושה עקרונות: (1) בדת משה יש אפשרויות של התפתחות בלתי מוגבלת, (2) התלמוד הוא אוסף של ויכוחים, דרשות וציורים ואין לו שום מעמד סמכותי לא מבחינה דוגמטית ולא מבחינה מעשית, (3) אין לצפות למשיח שיחזיר את היהודים לארץ ישראל ואין אנו רוצים בו, מכיוון שאין חברי האגודה מכירים בשום מולדת אחרת מלבד זו שהם שייכים לה לפי

לידתם או מעמדם האזרחי. יש לציין כי פרסום עקרונות אלה הביא לגל של תגובות נגד מצד חוגים יהודיים רבים, ואכן אגודה זו פסקה לפעול כאשר מייסדה, תאודור קרייצנך, המיר את דתו בשנת 1844. אך התנועה הרפורמית בגרמניה המשיכה להתקיים ואף להתחזק, ובאחד מבתי התפילה שלה בברלין, במקום בשבת נערכה התפילה ביום ראשון, ופרט לפסוקים אחרים היא הייתה על טהרת הגרמנית.

במקביל לתנועה הרפורמית בגרמניה התפתחה תנועה רפורמית בארה"ב שגם היא כינתה את מקומות התפילה "היכלות" או "מקדשים" (temples) בדומה לגרמניה. תפילותיה היו באנגלית, וסידורי התפילה שלה הושפעו מאוד מסידור התפילה הגרמני, בייחוד זה שערך דוד איינהורן. סידורי התפילה פסקו להיות אחידים. כל קהילה נהגה לערוך את סידור התפילה שלה לפי כיוונה ועקרונותיה. מעניין לציין כי תופעת התנתקות זו לא הייתה קיימת בקרב יהדות ספרד, תימן ו"ארצות המזרח". הם הבינו שללא נוסח אחיד של סידור התפילה בשפה משותפת לא יוכלו להמשיך להחזיק בקשר הלאומי. ביהדות גרמניה, ובעקבותיה ביהדות ארצות הברית, אנו עדים לחוסר ההתחשבות בקשר הלאומי, בכך שהיו מוכנים לחבר סידורי תפילות שונים מאלו הנוהגים בקרב הקהילות היהודיות האחרות, ואפילו בשפה שונה, ובכך למעשה להתנתק מהקשר הלאומי הכלל-עולמי. ההשכלה והחשיבה הפילוסופית של ארצות מערב אירופה השפיעו לאין ערוך על תוצאה זו, והרצון להידמות לאזרחי המדינה שאינם יהודים ובכך אף לזכות בזכויות אזרחיות מלאות גבר על הרגש הלאומי ועל הצורך לשמור על העם היהודי כעם אחד.

ההתנתקות מהזיקה לירושלים ולציון והעמדת הדת היהודית על פולחן ורליגיה בלבד הייתה יכולה להביא, ואף הביאה, לאבדן של חלק גדול מהעם היהודי. למעשה, אותן תנועות היו מביאות להיטמעות היהודים בסופו של דבר, בדומה להיטמעות של צאצאי עשרת השבטים שהוגלו מארץ ישראל בגלות אשור. אלא ששר ההיסטוריה מנע תופעה זו בדרך קשה ואכזרית. כמאה שנים לאחר תחילת הרפורמה המעשית בגרמניה, הממשלה הנאצית בגרמניה סירבה להכיר בגישה זו של הרפורמה ביהדות, וקבעה בחוקי הגזע שלה שיהודי שייך לעם היהודי על פי הדם הזורם בעורקיו וזוהי זיקתו היחידה, והוא אינו שייך לתרבות או למדינה הגרמנית. למרבה האירוניה, הנאצים אימצו, למעשה, אמנם בדרך מעוותת, מדעית כביכול, את הגישה היהודית המסורתית שלפיה היהדות אינה רק רליגיה, אלא אומה "ביולוגית". מכיוון שהגרמנים לא רצו להודות כי קיימים ביהדות ערכים ותרבות לאומיים, הם הפעילו את עקרונות "הגזע" כדרך לביזויים והצגת נחיתותם כלפי גזעים אנושיים אחרים. השואה לא הבחינה בין היהודים שראו עצמם כחלק מעם יהודי לבין אותם יהודים שראו עצמם נבדלים מהעם היהודי אלא רק "בני דת משה". השואה, למרבה האירוניה, גרמה ליהודים המשתייכים לתנועות הרפורמה בכל העולם, כולל ארה"ב, להבין שניסיונם להתחמק מהקשר לעם היהודי בכך שיראו ביהדות רליגיה ופולחן בלבד, בטעות יסודו.

עוד בשנת 1924 עמד על תופעה זו אחד העם במאמרו "משה". על השתוקקותו של העם להווה, להתענג על חיי השעה ככל העמים ולראות בכך אידיאל, כתב: "לא חסו בני התקופה ההיא על העתיד הגדול [...] ועקרוהו מלבם בבת אחת, כשנראה להם צורך לעקרו בשביל השגת האידיאל של ההווה. ואחר העתיד נמשך בהכרח גם העבר, שכל עיקרו לא היה אלא 'אספקלריא של העתיד' [...] וסופו של דבר היה, כידוע, שגם ההווה לא הושג, ומכל עמלה של אותה העת, שרצתה להחריב עולם ולבנות עולם, נשאר רק החורבן לבדו והרגש המר של אבוד-כוח לבטלה". אחד העם ראה בתופעה זו "מקרה עובר, מעין 'התעלפות' ואבדן ההכרה העצמית לשעה קלה", והוא מעוֹדֵד מדברי יחזקאל: "והעוֹלָה על רוחכם

היה לא תהיה, אשר אתם אומרים נהיה כגויים... חי אני, [...] אם לא ביד חזקה [...] אמלוך עליכם" (יחזקאל כ, 33-32). אך האם רוח זו של עידוד עדיין קיימת בתוכנו?

הקמתה של מדינת ישראל כמדינתו של העם היהודי הפיחה רוח גאוה ולאומיות גם בקרב אלה שהשתייכו לתנועות שעל דגלן חרתו ניתוק מוחלט מהזדהות עם לאום יהודי. הקמת המדינה הצילה אפוא באותה עת את העם היהודי, או לפחות חלק נכבד ממנו, מהיטמעות ואבדן, לא ביולוגי אלא רוחני. יחד עם זאת, השואה פגעה גם באלה שלא חשבו על ניתוקם מהלאום היהודי, ורוב הנספים בשואה היו כאלה.

הקמת המדינה היהודית הפיחה רוח לאומית גם בקרב יהודים שחונכו אחרת – בברית המועצות. שני דורות לאחר המהפכה הקומוניסטית, נתברר שחלק נכבד מהיהודים בברית המועצות ראה עצמו עדיין חלק מהעם היהודי, שישראל היא מדינתו המתחדשת. תופעה זו לא מצאה חן בעיני שלטונות ברית המועצות, וסטאלין בראשם, והם החלו בפעולות השמדה במקביל לפעולות "חינוך". המציאות של סוף המאה העשרים הוכיחה כי "חינוך" זה לא עלה יפה, אליבא דהקומוניסטים, ורבים מצאו דרך להביע בצורה גלויה את זיקתם והשתייכותם לעם היהודי, תופעה שהגיעה לשיאה בגלי עלייה לישראל.

סכנת הכחדה לאומית החלה בארה"ב עם התחלת הנהגת ה"רפורמה" שם. הזהות היהודית כאומה הלכה והיטשטשה בקרב היהדות ה"רפורמית" או ה"ליברלית". הם החלו לראות עצמם אמריקאים הנוהגים לפי פולחן יהודי. השתייכותם הפכה להיות קהילתית ולא לאומית. הקמת מדינת ישראל גרמה ל"זעזוע" ורבים מהם חזרו להכרה בשייכות לעם היהודי, ואף ראו בכך כבוד. אלא שכנראה לא נעשה די, או שכוחות הרפורמה המקומית היו חזקים יותר, וההתרופפות החלה לתת שוב את סימניה הקשים.

הצלה נוספת הייתה מלחמת ששת הימים. מלחמה זו החזירה את ירושלים למדינת ישראל – ובחזרתה לעם היהודי הושלמה העצמאות ההיסטורית – היוותה נקודת תפנית גם אצל רבים המשתייכים לתנועות הרפורמיות. השואה, הקמת המדינה ומלחמת ששת הימים, בתקופה של דור אחד, כ-30 שנה, מנעו היטמעות ממשית, ונטעו ביהודים את אותה "גאוות יחידה", רצון להשתייך למשהו גדול, היסטורי, תוסס. אך גם כאן שוב לא השכילו מנהיגי האומה לנצל את שעת הכושר הנפלאה שנפלה לידיהם בשנת 1967. ריבים פנימיים ושנאת חנם גרמו להחמצת השעה הגדולה.

קוצר הראות של מנהיגים בישראל שאינם מוכנים להכיר בערכים ותרבות של עם יהודי, והסתכלות על היהדות כעל רליגיה נפרדת, גורמים לכך שאנו מתחילים עידן של ישראלים "בני דת משה". הניסיונות – שלא צלחו – של עמים שונים, כמו הצרפתים והגרמנים במאה ה-19, לבטל את קיומו של "עם יהודי" כעם, מצאו את דרכם לתוך מדינת ישראל, ומיום ליום היא הולכת והופכת פחות ופחות מדינתו של העם היהודי. הרומאים, בעקבות הבבלים והאשורים, רצו למחוק את קיומו של עם יהודי כעם, אך לא הצליחו במזימתם. הנוצרים, שבתקופות שונות ובמקומות שונים רצו למחוק את קיומו של העם היהודי ולהטמיעו בין הנוצרים, לא הצליחו במשימתם. נוצרים רבים מחפשים היום את מקורם היהודי, כדי לנסות להשתייך, ולו באופן היסטורי, לעם זה. ואילו דווקא במדינת ישראל אנו עדים לתהליך החמור ששונאי ישראל לא הצליחו לבצע.

לשפה אחידה יש משמעות חשובה בהקשר זה. אנשים הדוברים אותה שפה יכולים להבין איש את רעהו בצורה טובה יותר. השפה מעניקה אחדות תרבותית ולאומית כאחד. באירופה שפות שונות ותרבויות שונות. בארה"ב – שפה אחת, אנגלית, המאחדת את כל מדינות ארה"ב. כל תושבי ארה"ב מרגישים את הקשר האישי שביניהם, למרות המוצא הביולוגי ההיסטורי השונה בין קבוצות רבות של אוכלוסין בארה"ב. בממלכה המאוחדת, ההבדלים הלאומיים בין האנגלים לסקוטים לאירים ולוולשים, באים לידי ביטוי גם בשוני שבשפות. הקלטית והוולשית זוכות לחיים מחודשים על הרקע הפוליטי שיש בו כדי לרופף את האחדות שבממלכה המאוחדת. אם נסתכל על יוצאי חבר העמים, ברית המועצות לשעבר, שכולם דוברי רוסית – ניווכח באחדות ובקשר פנימי שביניהם, גם אם הגיעו ממדינות שונות באותה ברית. כמובן שישנם מקרים יוצאי דופן, אך הם אינם הכלל אלא המיעוט. מכאן חשיבותה של השפה העברית לאיחודו של העם היהודי.

יהודים שהגיעו מכל רחבי תבל ידעו להתפלל באותה שפה. החינוך היהודי ב"חדר" ובמוסדות דומים ברחבי העולם והקפדה על כללי הלשון, דאגו להוראת השפה העברית ולשימורה במשך כל הדורות. תחיית השפה העברית בארץ לא הייתה יכולה להתממש לולא נלמדה השפה העברית נלמדה במהלך כל הדורות, שפה שגם דיברו בה, קראו בה וכתבו בה, ללא הפסקה. גם במקומות או בקרב קבוצות במקומות שונים בעולם, שבהם כבר לא היו נוהגים ה"חדרים", הבנים למדו לקרוא עברית, ואפילו מעט, לקראת בר המצווה שלהם. גם בשפות שאימצו להם היהודים בגלויות השונות, לדינו ואידיש, מצאו מילים עבריות מקום של כבוד. שפה היא גם דרך מחשבה, ובכל שפה טמונה פילוסופיה. אחד העם כבר עמד על כך במאמריו, וביחוד במאמרו "משה", שבהם הדגיש שהלשון העברית היא לבושו של רוח ישראל. גם האידיש – שמקורה הוא השפה הגרמנית, אימצה את הזמנים של השפה העברית – עבר, הווה ועתיד – שלושה זמנים בלבד למרות שבגרמנית, כמו בשפות רבות אחרות, יש זמנים נוספים. בכך ניתן ביטוי מעניין לפילוסופיה ולחשיבה, גם אם האדם חושב בשפת האידיש וגם אם הוא חושב בעברית.

הזלזול המופגן בשפה העברית בימינו, ביטול ההוראה והלימוד בספרי התנ"ך, שבהם מצויה העברית היפה והמקורית – ספרי התורה והנביאים, תהלים, משלי וקהלת – נמנע מהנוער בישראל להיחשף לעברית הנכונה ולא רק לעברית הרחוב הלעגנית והפשטנית, גורמים לאבדנה של השפה העברית הגבוהה. במקרה הטוב העברית היפה תישאר נחלת מלומדים מעטים, ובמקומה תצמח שפה אחרת, שמקורותיה ההיסטוריים יהיו בשפה העברית אך התפתחותה תהיה שונה לחלוטין. בל נתפלא אם בעוד דור או שניים לא יוכלו צאצאינו לקרוא בתנ"ך בשפתו המקורית ולהבינו, שלא לדבר על הספרות העשירה שנכתבה בעברית אפילו במהלך המאה העשרים. האקדמיה ללשון העברית אינה תורמת לחיזוקה של השפה העברית, ולמעשה, בכלליה החדשניים המאפשרים זלזול בעברית "המסורתית" לרבות ביטול הניקוד, שהוא אחת מהמעלות של השפה העברית, היא מבטלת את אופייה המקורי והמהותי של השפה.

על חשיבותו של הניקוד עמד כבר רבי יהודה הלוי בספר הכוזרי: "אחת המעלות של הלשון העברית היא מעלת הניקוד, מסורת ה'שבעה מלכים', על כל הדיוק והדקות אשר בה ועל התועלות העולות בידינו מן ההבחנה בין הקמץ לפתח ובין צירי לסגול תועלתם להבעת רעיונותינו היא בעזרתם אנו מבדילים בין העבר ובין העתיד [...] וכן אנו מבדילים בעזרתם בין פֶּעַל לתֹאֵר [...] ובין הא השֹאֵלָה להא הידיעה [...] ועל ידי זה יתכן כי יקראו רבים בקול אחד דברים שבכתב [...] (ספר הכוזרי, מאמר שני, סימן פ ואילך, בתרגומו של יהודה אבן שמואל, הוצאת דביר, תל אביב תשל"ג).

העברית היא שפת קריאה וכתיבה ולא רק שפת דיבור. בכתיבה נכונה ניתן להבחין בין השמיעה לבין המשמעות, בעוד שהכתיב המלא מתרכז בשמיעה. כך נוכל להבחין, כדוגמה, בין עֵמָה, אֵמָה, אֶמָה, אָמָה, אִמָה ו-עֵמָה; אך איך נבחין בין פֵּן, פִּינן, פִּינן, אם כתיבתן של שלוש מילים אלה בכתיב המלא היא כיוון?, וכיצד נבדיל בין מֵלָה ל-מִלָּה? מה משמעותו של הביטוי "מילה בסלע" בכתיב מלא?

כיצד יוכלו הדורות הבאים לקרוא, להבין וליהנות מקריאת התנ"ך, על העושר העצום של השפה, הסגנון ויכולת הביטוי, במיוחד במזמוריו, אמרותיו ומשלויו? אזכיר כאן כדוגמה את תחילתה של שירת הים: "אשירה לה' כי גָּאָה גָּאָה" – האם ללא ידיעת הניקוד העברי ניתן להבין וליהנות מפסוק נפלא ומרומם זה?

סממן אחר הוא השבת וחגי ישראל. השבת היא סממן של העם היהודי. לביטוי "יותר משישראל שמרו על השבת שמרה השבת על ישראל" יש משמעות עמוקה ביותר. ישנם סממנים נוספים, כגון ברית המילה של הבנים, שנשמרת עד היום בחוגים רחבים גם בקרב הציבור החילוני. כדי לשמור על זהות יש צורך בסממנים חיצוניים. הסממנים החיצוניים מחזקים את הרגש הפנימי, ולא להפך. גם העמים האחרים הבינו שעליהם לשמור על ייחודו של יום מנוחה שבועי, שהוא אחד מהחוקים הסוציאליים הבסיסים שהיהדות העניקה לעולם, שמשמעים שונים העבירוהו ליום ראשון.

מעניינת התופעה שבעבר, כאשר לא היו בשלטון מפלגות "דתיות" דווקא ובמקומות שלא היו ידועים כ"דתיים" במיוחד, נשמרו צביונה של השבת וצביונם של חגים יהודיים כגון ראש השנה, יום הכיפורים ופסח, יותר מאשר היום. בזמן המנדט, כאשר השלטון היה זר, נשמר צביונה של השבת מתוך עיקרון שקבע לעצמו העם היהודי בארץ. בתל אביב, שמעולם לא הייתה יישוב "דתי" במיוחד, נשמרו צביונם של החגים, ראש השנה, יום כיפור, פסח ושבועות, בצורה נאה ומכובדת, מתוך הכרה לאומית. בשנים האחרונות אנו רואים התרופפות חמורה, וזאת עקב הנטייה לראות בהם מועדים "פולחניים" בלבד ללא זיקה לאומית. צביונה היהודי של המדינה היהודית הולך ונעלם. במקומות רבים בארץ אין תחושה של שבת או חגים. גם אלה שלא הקפידו על שמירת השבת או החגים בזמנו, לא היו מעזים להתנהג בפומבי באופן הסותר את הנהוג באותם מועדים. כיום, במקומות רבים, אלה המנסים לשמור על צביונה של השבת כיום מנוחה ועל הפסח בצביונו היהודי זוכים לקיתונות של לעג וקלס.

המיתולוגיה, וכאן אני מתכוון גם לזו שנוצרה בתקופת המקרא וגם לזו שנוצרה בתקופות שמאז ועד היום, מהווה דבק מאחד. יש להבחין בין עובדות לבין רגשות כאשר מדובר בהיסטוריה או מיתולוגיה. המיתולוגיה מעבירה רגשות, גם אם העובדות אינן מדויקות. במקרא אנו מוצאים תיאורים של אירועים רבים שספק אם העובדות המצוינות בהם מדויקות מהבחינה ההיסטורית-הארכיאולוגית. אך תיאורים אלה לא באו לספק לנו חומר היסטורי-מדעי אלא העברת רגשות. גם אם מלחמת דוד וגלית לא הייתה כפי שתוארה בתנ"ך, היא באה לספק לנו הרגשה מסוימת. כך גם "שמש בגבעון דום, וירח – בעמק אֶלְלוֹן" (יהושע, י, 12). אין להיכנס כאן לדיוק המדעי. מועברת אלינו תחושה, וזוהי המיתולוגיה. לעתים אנו קוראים מאמרים של אנשי מדע היוצאים כנגד מיתוסים. הם טוענים שהם מגלים את העובדות המדויקות, את האמת הצרופה. אך לא כולם מסתפקים בכך אלא מוצאים לעצמם אף חובה "לחנך" מחדש את העם. כך אנו מוצאים מאמרים כנגד מתתיהו החשמונאי ובניו, לרבות יהודה המקבי, המתוארים באותם מאמרים כקנאים צמאי דם, מחרחרי מלחמה ועוד, וקוראים לבל נחגוג את חג החנוכה, שהרי הוא בא לפאר את מעשיהם.

את מי באים כותבי מאמרים כאלה לשרת? מבלי להיכנס ליכולתם של אותם מדענים להסביר בדיוק היסטורי, בהביעם את רגשותיהם ופרשנותם לאירועים שקרו לפני למעלה מ-2000 שנים, כדי "לחנך" או לכוון אותנו היום לדרך פוליטית זו או אחרת, נשאלת השאלה, האם הדיוק ההיסטורי הוא שצריך לעניין אותנו. חג החנוכה מעביר את ההרגשה והתחושה הלאומית של החזרת העצמאות לעם היהודי בארצו. ניפוץ המיתוסים והשמדת המיתולוגיה גורמות להרס לאומי ואבדן האחדות. האם באמת חשוב לנו היום, כעם, לדעת באיזו מידה מדויקים הפרטים הקשורים ביציאת מצרים וקריעת ים סוף? האם הסיפור על וילהלם טל והתפוח מדויק מבחינה היסטורית עובדתית? האם למישהו בשוויץ או בכל מקום אחר זה בכלל אכפת? האם מדענים יווניים יוצאים היום במאמרים כנגד המיתולוגיה היוונית ומנסים להוכיח כי סיפורים רבים לא יכולים להיות אמתיים או מדויקים? ואם כן, האם למישהו זה באמת משנה?

ראוי שוב לזכור את דבריו הנפלאים של אחד העם במאמר "משה", שכבר הזכרתי לעיל (ההדגשות במקור): "... כמה עלולים המלומדים להפליג בערכם של חדושיהם, ואינם רוצים לראות דבר פשוט זה, שלא כל אמת ארכיאולוגית היא גם אמת היסטורית. האמת ההיסטורית אינה אלא זו, שמגלה את הכוחות הפועלים בחיי החברה האנושית. כל שפעולתו בחיים ניכרת, אף אם מצד עצמו אינו אלא ציור דמיוני, הרי הוא כוח היסטורי ממשי ומציאותו היא אמת הסטורית; וכל שאין רשמו ניכר במהלך החיים הכלליים, אף אם מצד עצמו אין מציאותו המוחשית בזמן מן הזמנים מוטלת בספק, אינו אלא אחד מאלפי רבבות הנמצאים, שמציאותו של כל אחד מהם לעצמו היא בודאי "אמת" במובן המוחשי, אבל – אמת שאינה מוסיפה ואינה גורעת כלום, ולכן היא כאילו אינה, במובן ההסטורי.... ובודאי עתידה "אמת" זו למחוק או לשנות סעיף אחד או פרק אחד בספרי הארכיאולוגיה, אבל ההיסטוריה לא תמחוק את גיבורה בשל כך ולא תשנה את יחוסה אליו, לפי שההיסטוריה האמיתית אין לה עסק עם פלוני בן פלוני האיש שמת, שלא נגלה אלא למלומדים ולא לכלל העם; היא יודעת אך את הגבור החי, שנחרת בלבבות והיה לכוח פועל בחיים, ומה לה אם היה הכוח הזה בזמן מן הזמנים אדם חי מהלך על שתיים, או שלא היה מעיקרו אלא ציור נפשי, שנקרא עליו שמו של איזה אדם מוחשי? בין כך ובין כך מציאותו ודאית לה, מפני שפעולתו מורגשת לה" (ההדגשות במקור – דא"פ).

אנו עדים היום להידרדרות מסוכנת לקיומו של העם היהודי כעם. לא אי-הקפדה על קיומם של העקרונות שמניתי מדאיגני, אלא ההתנהגות הנוגדת במפגיע את העקרונות והפגיעה המכוונת בסממנים הן מקור דאגתי. אני חושש שלאור מציאות זאת, תוך תקופה לא ארוכה של דור או שניים, יהיה הקשר ההיסטורי, התרבותי, הנפשי, הלאומי ואף הלשוני של האזרחים היושבים בישראל לעם היהודי, דומה לקשר של תושביה של יוון היום ליוונים הקדמונים, של האיטלקים לרומאים, של הצרפתים לגאלים, של העיראקים לבבלים ושל תושבי מצרים של היום למצרים הקדמונים.

עלינו להבין שמדינת ישראל איננה ככל המדינות; ישראל היא מדינתה של האומה היהודית. כפי שציינתי בסוף הפסקה הראשונה של מאמרי זה – היהדות היא אורח חיים הבנוי על נאמנות ללאום, לערכיו ולתולדותיו. בכך היא שונה מהתפיסה המקובלת ברוב חלקי תבל. כדי לשמור על קיומה והמשכיותה, ובכך גם לשמור על קיומו והמשכיותו של הלאום היהודי, עלינו להבין שהקמתה של המדינה דווקא בארץ ישראל היא גם הכרח וגם תוצאה של עובדת קיומנו כאומה. גם חוזה המדינה, הרצל, חזר בו מהצעתו להקים מדינה באוגנדה, לאחר שהבין שהקמת מדינה באוגנדה אינה יכולה להיות ולא תהיה מדינתו של הלאום היהודי. לכל היותר היא תהיה מדינה שיהודים יוכלו להתגורר בה, אך היא לא תוכל להיות מדינתו. מדינת ישראל אינה יכולה להתקיים בשום מקום בעולם מחוץ לארצה של האומה היהודית.

אך אין די בהבנה שישראל היא מדינתה של האומה היהודית. כדי שאכן תהיה זו המדינה יהודית, כפי שגם הוכרז על הקמתה במגילת העצמאות, ולא רק מדינה שיהודים יכולים להתגורר בה, היא חייבת להקפיד על עקרונותיה של האומה וערכיה – לרבות השפה העברית, מורשתה התרבותית והספרותית, תולדותיה, אורח חייה, חגיגה ומועדיה, מרכזיותה בכל הקשור לעקרונות הלאום היהודי וההכרה שהיא המרכז הלאומי-המדיני שלו. על המדינה להכריז על כך באופן ברור. אין זה אומר שמי שאינו יהודי לא יוכל להיות תושב או אזרח המדינה. המדינה תישאר פתוחה לכל מי שיעמוד בדרישותיה החוקיות להיות תושב או אזרח שווה זכויות, אך עליו להבין כי אין בכך כדי לבטל את אופייה הלאומי ומורשתה.

טרם מאוחר לתקן את המעוות ולעצור את ההידרדרות שהצבעתי עליה. בידינו הדבר! נסים אינם חוזרים על עצמם ללא סוף. אם עד כה שר ההיסטוריה עזר לעם היהודי להמשיך לשרוד כעם יהודי, וזאת במחיר כבד מאוד, ואף זיכה אותנו בחזרה לארצנו, אין בידינו כל ערובה שימשיך לעשות זאת גם בעתיד. אם ייאלץ לעשות זאת – אין בכוחנו לתאר מה יהיה הקרבן הבא שייאלץ העם היהודי להקריב כדי להמשיך ולהישאר גם עם יהודי וגם במדינתו.